

УДК 373.24

ХУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ОРГАНЛАРИНИНГ ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ТОМОНИДАН ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ СОДИР ЭТИШНИ ОЛДИНИ ОЛИШ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИ: ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА

Ешмуратов Шерали Бахитович

*Тошкент шаҳар ИИО Ички ишлар бўлинмаси катта эксперти,
подполковник*

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарликларни содир этишни олдини олиш фаолияти бўйича долзарб муаммолари кўриб чиқилди. Вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликларни олдини олишда ҳуқуқни муҳофаза қилиш тузулмалар, жумладан ички ишлар органларининг роли ва ўрни таҳлил қилинди. Ички ишлар органлари вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилишига сабаб ва шароитларни барвақт аниқлаш ва бартараф этишга қаратилган фаолиятининг асосий йўналишлари, шакллари ва усуллари ўрганилган. Вояга етмаганлар томонидан ҳуқуқбузарликларни олдини олишни тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий база ҳамда уни амалга оширишнинг амалий жиҳатларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг оила, таълим муассасалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ўзаро ҳамкорлиги масалалари кўриб чиқилмоқда.

Калим сўзлар: вояга етмаганлар, ҳуқуқбузарликлар, олдини олиш, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, ички ишлар органлари, прокуратура, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, фуқаролик жамияти, ҳуқуқбузарликларни олдини олишда ҳамкорлик

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СОВЕРШАЕМЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ: НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

***Аннотация.** В настоящей статье рассматривается актуальная проблема предупреждения правонарушений совершаемая несовершеннолетними в Республике Узбекистан. Анализируется роль и место правоохранительных структур, в частности органов внутренних дел в системе предупреждения преступлений совершаемых несовершеннолетними, исследуются основные направления, формы и методы деятельности органов внутренних дел, направленные на раннее выявление и устранение причин и условий, способствующих совершению правонарушений несовершеннолетними. Особое внимание уделяется нормативно-правовой базе, регламентирующей деятельность по профилактике правонарушений в молодежной среде, а также практическим аспектам ее реализации. Рассматриваются вопросы взаимодействия правоохранительных органов с семьей, образовательными учреждениями, органами самоуправления граждан и другими институтами гражданского общества.*

***Ключевые слова:** несовершеннолетние, преступления, предупреждения правонарушений, правоохранительные органы, органы внутренних дел, профилактика правонарушений, гражданское общество, взаимодействие в предупреждении правонарушений*

ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES TO PREVENT OFFENSES COMMITTED BY MINORS: ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES

Abstract. *This article examines the pressing problem of preventing offenses committed by minors in the Republic of Uzbekistan. The role and place of law enforcement agencies, in particular internal affairs agencies, in the system of preventing crimes committed by minors are analyzed, the main directions, forms and methods of activity of internal affairs agencies aimed at early detection and elimination of causes and conditions that contribute to the commission of offenses by minors are studied. Particular attention is paid to the legal framework governing the prevention of offenses among young people, as well as the practical aspects of its implementation. The issues of interaction between law enforcement agencies and the family, educational institutions, self-government bodies and other civil society institutions are considered.*

Keywords: *minors, crimes, offense prevention, law enforcement agencies, internal affairs agencies, offense prevention, civil society, interaction in offense prevention*

2023 йил 30 апрель куни ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумида умумхалқ овоз бериш орқали янги таҳрирдаги Конституция кучга кирди[1]. Конституциянинг 78-моддасида “Давлат ва жамият болаларда ҳамда ёшларда миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқликни, мамлакатидан ҳамда халқнинг бой маданий меросидан фахрланишни, ватанпарварлик ва Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантириш тўғрисида ғамхўрлик қилади” деган сўзлар билан вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари белгиланган. Асосий Қонунимизда халқнинг бошқа табақаларининг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш билан бир қаторда, вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоялаш ва таъминлашнинг халқаро стандартларга ҳам алоҳида эътибор қаратади.

Бу борада вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш ҳуқуқий-ижтимоий фаолият бўлиб, жамият ривожланиши ва бошқа

ижтимоий ҳолатлар билан ўзаро алоқадорликда бўлиб, ўз ўрнига эга[2, с.65-68]. Худди шу маънода, умумий, якка ва виктимологик шакли орқали улар ўртасида ҳуқуқбузарликларни олдини олишни муҳим бир қисм сифатида қараш керак.

Улар томонидан ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш асосий вазифасидир. Шунинг учун уларнинг ўзаро алоқасини аниқлаш, жамиятдаги ўзгаришларни ҳисобга олиш олдини олиш ишининг сифатини оширади.

Вояга етмаганнинг салбий муҳит билан таъсири доим ҳам унинг ҳуқуқбузарликларни содир этишга олиб келмайди. Бу таъсир билан мос келмайдиган шахсий хусусиятлардан ташқари, жамият ахлоқий негизи, ҳуқуқ ва давлат муассасалари фаолияти, жамоат ташкилотлари фаолияти, алоҳида фуқаролар фаолиятлари ҳам бунга ёрдам беради[3, с.214-217].

Лекин вояга етмаган тўлиқ ижтимоий шахс эмас, чунки у ривожланиш босқичидадир. Шу сабабли ҳуқуқбузарликнинг олдини олишда ижтимоийлаштириш сифатини умуман ошириш, унинг ижобий йўналиши ва босқичларини ошириш ҳамда салбий таъсирини камайтиришни эътиборга олиш керак.

Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликлари олдини олиш хусусиятларни ўрганишини талаб қилади. Уларга асосан шахсинг бирон-бир таъсирга акс таъсирини аниқлашга ёрдам беради[4, б.57]. Булар асосида ижтимоийлашишнинг алоҳида босқичлари бўйича ва шахсинг алоҳида хусусиятларига кўра ҳуқуқбузарликларни олдини олишни режалаштириш мақсадга мувофиқ.

Ушбу муаммо турли фан соҳалари вакиллари, аввало ҳуқуқшунослар (ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари), психолог, педагоглар, олимлар ва амалиёт ходимларидан иборат жамоа томонидан ҳал қилиниши мумкин.

Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг самарали субъектларидан бири бу ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг тизимидир. Шу тизимга профилактика инспекторини ҳуқуқбузарликларни олдини олишдадан, то вояга етмаганлар томонидан содир этган жиноятларни тергов қилиш жараёнлари киради[5, с.47]. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларга қарши курашда вояга етмаганлар томонидан жиноятлар ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими органларининг фаолияти муҳим рол ўйнайди, хусусан: вояга етмаганлар ва уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш комиссияси, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича бошқарув органлари, таълим, васийлик ва ҳомийлик бўлими. васийлик, соғлиқни сақлаш бошқармаси, бандлик хизматлари, ички ишлар органлари.

Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш соҳасида кўплаб муаммолар мавжуд бўлиб, улар ҳаётининг турли жиҳатларини ва ушбу масала билан шуғулланадиган тузилмалар фаолиятини қамраб олади[6, б.49]. Улар ўртасида асосийлари қуйдагилардан иборат:

1. Оилавий ва тарбия муаммолари:

- ота-она назорати ва эътиборининг етишмаслиги: ота-она назорати йўқлиги, бепарволик ва ҳиссий бегоналашиш вояга етмаганларни оиладан ташқарида эътибор ва эътироф излашга ундаши мумкин.

- ота-оналар ёки бошқа оила аъзоларининг салбий мисоли: спиртли ичимликлар, гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш ва оилада катталар томонидан ноқонуний хатти-ҳаракатлар содир этилиши болада салбий хатти-ҳаракатларни шакллантиради.

- оиланинг паст ижтимоий-иқтисодий ҳолати молиявий қийинчиликлар, оиладаги стрессга, психологик иқлимнинг ёмонлашишига ва болаларни тўлиқ ривожланиш ва бўш вақт билан таъминлай олмасликка олиб келиши мумкин.

- оиладаги низолар, яъни тез-тез жанжаллар, оиладаги зўравонлик бола учун травматик муҳит яратади, бу ўзини тажовузкор ёки ўзини ўзи бузадиган хатти-ҳаракатларда намоён қилиши мумкин.

2. Ижтимоийлашув ва атроф-муҳитга таъсир қилиш муаммолари:

- антиижтимоий гуруҳларнинг салбий таъсири: вояга етмаганлар хулқ-атвор ва психоактив моддалардан фойдаланиш ўстириладиган ноқонуний йўналишга эга жамоаларга кириш.

- таълим муассасаларидаги муаммолар: тарбиявий ишларга расмий ёндашув, “қийин” вояга етмаганларга якка ёндашувнинг йўқлиги, тенгдошлари билан низолар (безорилик), дарсдан ташқари соатларда талабаларнинг бўш вақтини ташкил этиш.

- ахборот маконининг таъсири: зўравонлик, шафқацизлик, экстремизм, шунингдек кибержиноятчилик ва хавфли онлайн жамоаларда иштирок этишни тарғиб қилувчи таркибга кириш.

- бандлик ва ўзини ўзи англаш билан боғлиқ қийинчиликлар: истиқболларнинг етишмаслиги, ҳаётда ўз ўрнини топа олмаслик умидсизликка ва мақсадларга еришишнинг ноқонуний йўллари излашга олиб келиши мумкин.

3. Профилактика субъектлари фаолиятидаги муаммолар:

-турли тузилмалар ўртасидаги ўзаро таъсирнинг етарли эмаслиги, яъни оила, мактаб, ички ишлар органлари, ижтимоий хизматлар, тиббиёт муассасалари, вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар ўртасида аниқ мувофиқлаштиришнинг йўқлиги.

- расмийчилик ва бюрократия яъни профилактика ишларини расмий чораларга қисқартириш, вояга етмаганлар ва уларнинг оилаларига ҳақиқий ёрдам ва ёрдам етишмаслиги.

- малакали кадрларнинг етишмаслиги. Вояга етмаганлар билан ишлайдиган мутахассислар болалар ва ўсмирлар психологияси, педагогикаси ва конфликтология соҳасида етарли билимга ега емаслар.

- етарли маблағ, самарали профилактика дастурлари ва тадбирларини амалга ошириш учун чекланган ресурслар.

- ягона стратегия ва услубий асоснинг йўқлиги: профилактика ишларининг энг самарали усуллари ва шакллари тўғрисида ҳар доим ҳам аниқ тушунча мавжуд емас.

4. Вояга етмаганларнинг якка психологик хусусиятлари:

- шаклланмаган психика. Вояга етмаганлар ҳиссий беқарорлик, максимализм ва хавфга интилиш билан тавсифланади, бу эса вояга етмаганларни салбий таъсирларга кўпроқ мойил қилади.

- руҳий касалликлар ёки ривожланиш хусусиятларининг мавжудлиги. Бу омиллар ижтимоийлашув ва мослашувни қийинлаштириши, ҳуқуқбузарликлар содир этиш хавфини ошириши мумкин.

- ҳаётий мақсадлар ва мотивациянинг етишмаслиги. Ўз келажагини нотўғри тушуниш, ижобий раҳбарликнинг етишмаслиги бефарқлик ёки бузғунчи хатти-ҳаракатларга олиб келиши мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бугунги кунда Ўзбекистонда суд-ҳуқуқ тизимида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар натижасида ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг комплекс тизими яратилди[7, б.49]. Ушбу тизимга қуйидагиларни киради:

- ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш алгоритмини такомиллаштириш;

- ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг назарий асослари ва амалиёти;

- ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг субъектлари (умумий ва махсус субъектлари);

- ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг ташкилий-тактик асослари;

- ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг объектлари.

Бугун ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда уларнинг манфаатларини ҳимоя қилишни қуйидаги асосий йўналишларда олиб бориши зарур: соғлом авлодни шакллантиришда уларни болалик давридан бошлаб саломатлигига путур етказадиган зарарли одатлардан; вояга етмаганларни криминоген хусусиятга эга ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий, руҳий ва бошқа омилларнинг таъсиридан; гиёҳвандлик, экстремизм, терроризм ғоялари таъсиридан; жазони ижро этиш муассасалари, шунингдек жиноий, ғайриижтимоий норасмий тузилмалар (гуруҳлар) фаолиятида мавжуд бўлган жиноий дунё қоидалари, урф-одатлари, ҳаёт тарзи ва салбий ижтимоий-руҳий омиллар таъсиридан; ҳуқуқбузарлик, шу жумладан жиноят содир этган вояга етмаганга нисбатан ҳуқуқни қўллаш фаолиятини амалга оширувчи субъектларнинг ноқонуний, адолатсиз ҳаракатлари ва қарорларидан.

Дастлабки тўрт йўналишдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, шу жумладан жиноят содир этган вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш ота-она, оила, маҳалла, таълим ва тарбия масканлари, давлат ҳокимияти ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, ёшлар ва болалар ташкилотлари, шунингдек барча ташкилот, корхона ва муассасалар, оммавий ахборот воситалари ва жамоат тузилмалари, жазони ижро этиш муассасаларининг асосий вазифалари ҳисобланади. Охирги йўналишдаги вазифани суд, прокуратура, адвокатура, вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва

эркинликларини ҳимоя қилиш бўйича жамоатчилик тузилмалари бажаради[8, с.46].

Вужудга келган тизим бугунги кунда вояга етмаганлар қаровсизлиги ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш билан бир қаторда, болалар ва ёшларнинг ҳуқуқий онги ҳамда маданиятини юксалтириш, ҳуқуқий саводхонлигини ошириб боришга ҳам алоҳида эътибор қаратмоғи лозим. Бунда эса, ҳар бир бола куйидаги ҳуқуқларга эгаллигини ва улар давлат томонидан кафолатланишини уларга етказиш лозим: яшаш ҳуқуқи; эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи; индивидуалликка ва уни сақлаб қолишга бўлган ҳуқуқ; оилавий муҳитга бўлган ҳуқуқ; ҳимояланиш ҳуқуқи; ўз фикрини ифода этиш ҳуқуқи; ғайриқонуний кўчирилишдан ҳимояланиш ҳуқуқи; фикрлаш, сўз, виждон ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи; ахборот олиш ҳуқуқи; тураржойга бўлган ҳуқуқ; хусусий мулкка бўлган ҳуқуқ; дам олиш ва бўш вақтга бўлган ҳуқуқ; меҳнат қилиш ҳуқуқи; билим олиш ҳуқуқи; соғлиқни сақлаш ҳуқуқи ва бошқалар.

Вояга етмаганларни таъкидланган бурчларга риоя қилиш руҳида тарбиялашда эса уларда болалигиданоқ куйидаги хислатларни шакллантиришга алоҳида эътибор бериш лозим: катталарни ҳурмат қилиш; одоб-ахлоқ, юриш-туриш қоидаларига риоя қилиш; тоза ва озода юриш, кийиниш; мактабгача таълим муассасаси ва мактабда ўрнатилган тартиб-интизомга риоя қилиш; ватанпарварлик; халқпарварлик; адолатпарварлик; фуқаролик масъуллигини ҳис этиш; касбга садоқатли бўлиш; келажак учун масъуллиқни ҳис этиш ва бошқалар.

Ҳуқуқий онги ва маданияти юқори инсон ҳар қандай ғайриқонуний ҳаракатдан ўзини тияди. Ҳар қандай ҳуқуқбузарлик ёки жиноятни содир қилиш охир-оқибат қонуний жазоланишга олиб келишини тушунади.

Инсон ҳуқуқлари, маданияти унинг ҳуқуқ ва эркинликлар соҳасидаги билимлардан қай даражада хабардорлиги, низоларни ўзаро мулоқот,

ижтимоий шерикчилик кабилар асосида ҳал этишнинг ишлаб чиқилган кўникмаларини ўзлаштирганлик ҳолати билан тавсифланади. Ушбу хулоса ҳозирги кунда жамиятда вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш соҳасига ҳам тааллуқлидир. Вояга етмаганлар процессуал мақомида уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари тўғрисида А.А. Матчанов ўзининг муносабатини билдирган[9, с. 131-134].

Ички ишлар органлари вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш тизимида алоҳида ўрин тутади, чунки улар ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимининг ихтисослаштирилган субъектлари ҳисобланади. Ички ишлар органларининг ҳар бир бўлими профилактика тадбирларига жалб қилинган. Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликларни олдини олишнинг мазмуни қуйидаги қисмлардан иборат:

- Ўзбекистон Республикаси бўйича вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш хусусиятларига асосланган умумий олдини олиш алгоритминини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- касбий ва бошқа хусусиятлар билан бирлаштирилган алоҳида аҳоли гуруҳларида вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ишларини самалари олиб бориш;

- вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш мақсадида уюшмаган вояга етмаганлар билан профилактик ишларни олиб бориш ва бошқалар.

Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш бўйича ишлар, шу жумладан уюшган гуруҳлар таркибида, ички ишлар органларининг барча бўлимларининг тизимли ва мувофиқлаштирилган ҳаракатлари билан тавсифланади.

Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими орасида ички ишлар органлари томонидан ташкил этилган баъзи чоратадбирлар мавжуд.

Вояга етмаганлар билан тушунтириш ишларини олиб бориш учун таълим муассасасига энг тажрибали ички ишлар органлари ходимлари тайинланади. Ушбу иш муассаса маъмурияти, психолог ва ўқитувчи билан биргаликда амалга оширилади.

Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш билан боғлиқ ишлари самарадорлигини ошириш учун қуйидаги тавсияларга амал қилиш керак:

- агар ички ишлар ходимлари оилага ёки вояга етмаганларга қарши жиноятларни, шунингдек вояга етмаганлар томонидан содир этилган кўчиришларни аниқласалар, улар зудлик билан жавоб бериш ва зарур чораларни кўриш учун вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияга хабар қилиниши керак;

- хусусиятлари, тузилиши ва динамикасини аниқлаш мақсадида вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар ва ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги статистикани юритиш;

- қуйидаги фактлар бўйича ўз вақтида текширувлар ўтказиш: вояга етмаганлар орасида ўз жонига қасд қилиш; вояга етмаганлар томонидан алкоғолли ичимликлар, гиёҳвандлик воситалари ва тамаки маҳсулотларидан фойдаланиш;

- эътиборсизлик ҳолатларини аниқлаш учун вояга етмаганлар бўлиши мумкин бўлган жойларга рейдлар ўтказиш;

- вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича тажриба алмашиш учун идоралараро тадбирларни ўтказиш;

- вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг самарали олдини олиш уларнинг ота-оналари билан ҳуқуқий тарғибот бўйича профилактика ишларини олиб бориш.

Шундай қилиб, вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг самарали олдини олиш ишларини олиб бориш учун турли даражадаги

хуқуқни муҳофаза қилиш органлари ўзаро ҳамкорлик алгоритмига риоя қилишлари керак.

Фойдаланган адабиётлар руйхати

1. https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/yangi_tahrirdagi_konstituciya_kuchga_kirdi
2. Барышников М. В. К вопросу профилактики административных правонарушений, совершаемых несовершеннолетними // Правопорядок: история, теория, практика. 2020. № 1 (24). С.65-68.
3. Чередниченко, Е. Е. Преступность несовершеннолетних: современный взгляд на проблему // Ученые записки. 2022. № 2 (42). С. 214-217.
4. Умирзаков Б.А. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг криминалогик тавсифи ва олдини олишни такомиллаштириш: Юрид. фан. бўйича фалс. док-ри. (PhD). дис. автореф. – Т., 2021. – 57 б.
5. Матчанов А.А. Методика расследования преступлений по делам о преступлениях несовершеннолетних. Монография. – Т. Академия МВД Республики Узбекистан, 2010. – 116 с.
6. Азим Шухрат Обид ўғли Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилишга қарши курашнинг жиноий-ҳуқуқий чоралари: Юрид. фан. бўйича фалс. док-ри. (PhD). дис. автореф. – Т., 2020. – 49 б.
7. Рамазонова Н.А. Вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларни тергов қилиш услубиёти: Юрид. фан. бўйича фалс. док-ри. (PhD). дис. автореф. – Т., 2019. – 49 б.

8. Джураева А. З. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасига оид қонунлар ижроси устидан прокурор назорати: Юрид. фан. бўйича фалс. док-ри. (PhD). дис. автореф. – Т., 2023. – 46 б.

9. Матчанов А.А. Об особенностях процессуального статуса несовершеннолетнего обвиняемого и обеспечении его прав и законных интересов.// «Укрепление социальной работы в обеспечении благополучия детей и семей в Узбекистане» /Сборник научных тезисов Международного форума РЦСАД. – Ташкент, 2019. – С.131-134.